

Research Paper

A reflection on the contexts and solutions of the intergenerational cultural gap among the people of Balochistan

Mousa Mahmoudzahi ¹

1. Associate professor in Ancient Cultures and Languages, Persian Language and Literature Department, Velayat University, Iranshahr, Iran

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.140686.1461>

Received: February 8, 2024

Accepted: August 19, 2025

Available online: June 22, 2026

Keywords: cultural gap, everyday life, generational experience, value transformation.**Abstract**

With the increasing dominance of media and virtual spaces and unprecedented migration to larger cities, the new generation in Balochistan has been exposed to diverse patterns of lifestyle, cultural consumption, and new channels of identification, and has found a cultural gap from the older generation. Examples of this intergenerational cultural gap can be clearly seen in the fading of adherence to old customs, tribal solidarity, and local traditions. The specific conditions of Balochistan, including historical underdevelopment, social marginalization, and structural discrimination, have also exacerbated and deepened the grounds for this gap. The present study seeks to address the issue of what are the main underlying foundations of this intergenerational cultural gap in Balochistan, using an analytical-descriptive method and documentary and field data, and how this phenomenon can be managed in order to reduce the harm and suffering it causes in the daily lives of both generations. The results of the analysis show that the generation gap among the Baloch people is the product of the confrontation of two different historical-social experiences of two generations, one of which relies on tradition and survival in conditions of deprivation and marginalization, and the other that is linked to education, media, and the transnational world. Therefore, creating spaces for dialogue and intergenerational interaction in which different narratives of life and identity are represented can be a useful solution. At the institutional and structural level, policies that, for example, formal and informal education, transmit the Baloch cultural and linguistic heritage and at the same time provide new opportunities for social and economic participation of the younger generation can also help solve the problem. Civic and cultural institutions can also act as mediators and design joint projects between generations (for example, in the field of art, local music, or social activities). Thus, the generation gap is seen not as a crisis, but as an opportunity to rethink Baloch identity and redefine the relationship between tradition and modernity, which both reduces suffering and harm and provides a basis for empowering the community against future challenges.

Mahmoudzahi, M. (2026). A reflection on the contexts and solutions of the intergenerational cultural gap among the people of Balochistan. *Sociology of Culture and Art*, 8 (2), 1-30.

Corresponding author: Mousa Mahmoudzahi**Address:** Persian Language and Literature Department, Velayat University, Iranshahr, Iran**Email:** m.mahmoudzahi@gmail.com

A reflection on the contexts and solutions of the intergenerational cultural gap among the people of Balochistan

Extended Abstract

1- Introduction

The word 'culture' involves a relatively vast number of definitions which cannot be accumulated in one short definition. Abulghasemi (1385: 22-23) states culture shortly as: culture is the spiritual values an ideology that people regard toward nature, human and society. Being unaware and careless to the special cultural factors of any society may cause harms for the individual and his society, and finally human society. An example of such harms due to the unfamiliarity with Balochistan cultural variation and plurality is 'cultural gap among generations. It seems that this bothering originates from an anxiety that they consider culture a static phenomenon. But we know culture has a dynamic identity in many aspects and it is relatively under the influence of the passage of time and social changes. Azarang (1401: 172) believes that under the influence of Modernism and Globalization culture has changed in such an intermingled skein that the opening of its knots is not easily possible. It is necessary to mention a phenomenon known as 'cultural transmission' for the elimination of this problem. Based on this phenomenon, the material and spiritual heritages must be transferred equally. The evidences indicate that this did not happen equally in Balochistan between the past and present generations and more attention has been paid to material heritage.

2- Methods

Firstly, materials are gathered from my personal observations in the society in different events, mostly in the central area of Iranian Balochistan in Iranshahr and Bampoor districts. Then in an analytical-descriptive method with qualitative results the important factors in originating this cultural gap and finally the modus operandi for renovating it are proposed.

3- Results

The results of cultural gap among the generations in Balochistan are as follow:

Lack of assisting each other in the frame of cultural norms like cooperation, solidarity, giving refuge, co-working;

Shortage of emotional attention toward relatives, patients, neighbors, travelers, ...;

Lacking accurate knowledge about their own mother tongue;

Lacking knowledge about their own ethnic history and matters like ethnicity and genealogy;

Forgetting ethnic plays and practices and inclining toward non-ethnic plays and practices;

Lacking the values of their own native food and clothing;

Lack of using native names of their own ancestors and their native heroes in the nomenclature of their children;

Lack of attending to the native poetry and literature, myths and stories, folklore, music, poems and songs.

The mentioned constituents indicate to some extents the gap among the present generations and the past, but drawing an explicit distinctive line is not possible among these generations based on such constituents. Anyhow, the following modus operandi are proposed for renovating this gap:

Enculturing and updating the culture based on the temporal, local and humanistic behaviors considerations of the society;

Educating the cultural values to the families, social and educational institutes;

Eliminating the parallel cultural institutions and replacing them with only one responsible and effective institution;

Enculturing the practical samples of cultural heritage in the cases like children nomenclature, reciting poems in mother tongue, using native food and, clothing;

Being serious in the case of cultural transmission through the institutions like schools and universities and the means like formal and social media;

Providing road maps with cultural programming based on the theories of specialist who have cultural knowledge.

4- Conclusion

The cultural gap among generations in Balochistan does not lead it toward a culture like Arabic, Indian or African, but toward the global culture. Really most of the other cultures are passing the same course. So, under the influence of globalization and some other factors like weakness in education, nonexistence of written documents, degrading the protectors of culture and art, one can realize that the cultural gap among generations is something inflexible. Under the influence of this phenomenon, neither a complete cultural convergence nor a complete cultural divergence has happened, but what has happened is a blended one.

The easiest way for renovating this gap is that everybody must act as an influential activist. In this process, Balochistan cultural values must be evaluated and updated scientifically. Where recreation is needed, it has to be recreated. And where no need for recreation, cultural values must be reinforced. If nothing is done for the renovation of this gap, we must be waiting for cultural transformation and rupture.

5- Funding

There is no funding support.

6- Authors' Contributions:

Mousa Mahmoudzahi, the author, is Associate Prof. of Old Iranian Culture and Languages and a member of the Scientific Board of Persian Language

Mahmoudzahi, M. (2026). A reflection on the contexts and solutions of the intergenerational cultural gap among the people of Balochistan. *Sociology of Culture and Art*, 8 (2), 1-30.

A reflection on the contexts and solutions of the intergenerational cultural gap among the people of Balochistan

and Literature Department, Velayat University,
Iranshahr, Iran

7- Conflict of Interests

Author declared no conflict of interests.
transformation.

Mahmoudzahi, M. (2026). A reflection on the contexts and solutions of the intergenerational cultural gap among the people of Balochistan. *Sociology of Culture and Art*, 8 (2), 1-30.

مقاله پژوهشی

تأملی در بسترها و راهکارهای شکاف فرهنگی بین‌نسلی در میان مردم بلوچستان

موسی محمودزهی^۱

۱. دانشیار، گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ولایت، ایرانشهر، ایران.

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.140686.1461>

چکیده

با سیطره فزاینده رسانه‌ها و فضاهای مجازی و مهاجرت بی‌سابقه به شهرهای بزرگ‌تر، نسل جدید در بلوچستان در معرض الگوهای متنوعی از سبک زندگی، مصرف فرهنگی و مجاری نوین هویتیابی قرار گرفته و از نسل قدیم شکافی فرهنگی پیدا کرده است. مصادیق این شکاف فرهنگی بین‌نسلی را می‌توان در کمرنگ شدن میزان پابندی به عرف قدیم، همبستگی‌های قبیله‌ای و سنن محلی به وضوح مشاهده کرد. شرایط خاص بلوچستان نیز، از جمله توسعه‌نیافتگی تاریخی، حاشیه‌نشینی اجتماعی و تبعیض ساختاری بر تشدید و تعمیق زمینه‌های این شکاف افزوده است. پژوهش حاضر درصدد است با روشی تحلیلی-توصیفی و با استفاده از داده‌های اسنادی و میدانی به این مسئله بپردازد که بسترهای اصلی برساننده این شکاف فرهنگی بین‌نسلی در بلوچستان کدام‌اند و چگونه می‌توان این پدیده را در جهت کاستن از آسیب‌ها و رنج‌هایی که متوجه زندگی روزمره هر دو نسل می‌کند مدیریت کرد. نتایج تحلیل نشان می‌دهد که شکاف نسلی در میان مردم بلوچ محصول مواجهه دو تجربه تاریخی-اجتماعی متفاوت از دو نسل است که یکی بر سنت و بقا در شرایط محرومیت و حاشیه‌نشینی تکیه دارد و دیگری با آموزش، رسانه و جهان مدرن پیوند خورده است. لذا ایجاد فضاهای گفت‌وگو و تعامل بین‌نسلی که در آن روایت‌های متفاوت از زندگی و هویت بازنمایی شود می‌تواند راهکاری سودمند باشد. در سطح نهادی و ساختاری نیز می‌توان با سیاست‌هایی که مثلاً آموزش رسمی و غیررسمی به انتقال میراث فرهنگی و زبانی مردم بلوچ بپردازد و در عین حال فرصت‌های جدید برای مشارکت اجتماعی و اقتصادی نسل جوان را فراهم کند به حل مسئله کمک کرد. همچنین نهادهای مدنی و فرهنگی می‌توانند به عنوان میانجی عمل کرده و پروژه‌هایی مشترک میان نسل‌ها (مثلاً در حوزه هنر، موسیقی محلی یا فعالیت‌های اجتماعی) طراحی کنند. بدین ترتیب، شکاف نسلی نه به عنوان یک بحران، بلکه به مثابه فرصتی برای بازاندیشی در هویت بلوچ و بازتعریف رابطه سنت و مدرنیته دیده می‌شود که هم رنج‌ها و آسیب‌ها را کاهش می‌دهد و هم زمینه‌ای برای توانمندسازی جامعه در برابر چالش‌های آینده فراهم می‌کند.

تاریخ دریافت: ۱۹ بهمن ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۲۸ مرداد ۱۴۰۴

انتشار آنلاین: ۱ تیر ۱۴۰۵

واژه‌های کلیدی: شکاف فرهنگی، زندگی

روزمره، تجربه نسلی، دگردیسی ارزشی.

استناد: محمودزهی، موسی (۱۴۰۵). تأملی در بسترها و راهکارهای شکاف فرهنگی بین‌نسلی در میان مردم بلوچستان. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۲)، ۱-۳۰.

۳۰

* نویسنده مسئول: موسی محمودزهی

نشانی: دانشگاه ولایت، ایرانشهر، ایران

پست الکترونیکی: m.mahmoudzahi@gmail.com

۱- مقدمه و طرح مسئله

واژه فرهنگ طیف نسبتاً وسیعی از تعاریف را دربرمی‌گیرد که تجمیع آنها در یک تعریف کوتاه ممکن نیست. ابوالقاسمی در یک تعریف مختصر می‌گوید «فرهنگ ارزش معنوی و جهان‌بینی است که افراد در رابطه با طبیعت، انسان و جامعه دارند» (۱۳۸۵: ۲۲-۲۳). باید یادآوری کرد که ابوالقاسمی این تعریف را به دنبال بیش از ۱۰۰ تعریف که از دیگران ذکر کرده، آورده است. همه جوامع انسانی از بدوی‌ترین‌ها تا متمدین‌ترین‌ها فرهنگ خاص خود را دارند، هرچند به قول نرسیسیان (۱۳۸۷: ۱۰۳) بعضی بین «جوامع با فرهنگ عامه» و «جوامع با فرهنگ والا» فرق می‌گذارند. به هر میزان که شرایط مکانی، زمانی، اجتماعی، تمایلات و ارزش‌های انسانی در جوامع بیشتر و متفاوت‌تر باشد، به همان میزان مقولات فرهنگی در آنها نیز بیشتر و متفاوت‌تر خواهد بود و تعریف فرهنگ را از جامعه‌ای به جامعه دیگر با دشواری بیشتر روبه‌رو می‌سازد. ناآگاهی و بی‌توجهی به مقولات خاص فرهنگی هر جامعه، ممکن است منجر به بروز آسیب‌هایی برای شخص و اجتماع وی، و سرانجام جامعه بشری شود. نمونه یکی از این آسیب‌ها مقوله‌ای است که این مقاله آن را تحت عنوان «شکاف فرهنگی بین‌نسل‌ها در بلوچستان» تعقیب می‌کند. بلوچان یکی از اقوام با سابقه ایرانی در رده دیگر اقوام ایرانی مانند پارسیها، پارتها، سکاها، مادها، و گردها هستند. شواهد زبانی نشان می‌دهد که بلوچان در اواسط هزاره اول پیش از میلاد مسیح از دیگر اقوام ایرانی جدا شده و در جایی در شمال ایران امروز ساکن شدند. آنها بعداً از خاستگاه اصلی خود کوچیدند و کم‌کم راهی جنوب ایران شدند. الفباین در خصوص مهاجرت تاریخی بلوچان می‌گوید: بلوچان نخستین مهاجرتهایشان را به سوی جنوب شرق در اواخر دوره ساسانی آغاز کردند. این مهاجرته‌ها در قالب امواجی متفاوت به صورت تدریجی بوده است. با احتمال، آنان اندکی پیش از سده دوازدهم میلادی / ششم هجری به دورترین منزلگاهشان در سند و غرب پنجاب رسیدند. بعداً مهاجرتهای بسیاری در جهت معکوس از شرق مکران و سند به ایران و افغانستان نیز صورت گرفت (۱۳۸۳: ۵۷۸).

۲- ملاحظات نظری و پیشینه پژوهش

بلوچان با این سابقه تاریخی قومی و مهاجرت‌های گسترده و درازمدت، راه دور و درازی را طی کرده و کوله‌باری از تجربه تاریخی همراه با دانش پیشین فرهنگی را با خود دارند. با پیشینه یاد شده، امروز اگر از تعبیر «هزارتوی فرهنگ بلوچ» استفاده شود، حرفی به گراف گفته نشده است (محمودزی، ۱۴۰۰: ۱۴۳). دلایل این تنوع و تکثر فرهنگی متفاوت است. در این خصوص می‌توان به عوامل تأثیرگذاری مانند اوضاع جغرافیایی، رویدادهای تاریخی، و هنجارهای اجتماعی اشاره کرد. یکی از آسیب‌های ناشی از عدم آشنایی با تنوع و تکثر فرهنگی بلوچستان، «شکاف فرهنگی بین‌نسل‌ها» است که نه تنها خاطر نسل حاضر، بلکه خاطر نسل‌های گذشته‌تر را هم آزرده است. به نظر می‌آید این آزدگی از آنجا سرچشمه می‌گیرد که غالباً دغدغه‌مندان فرهنگ را پدیده‌ای «ایستا» قلمداد می‌کنند و انتظار دارند که با گذشت زمان و تغییرات اجتماع، فرهنگ ثابت بماند. در حالی که می‌دانیم فرهنگ از بسیاری جهات ماهیتی «پویا» دارد و به نحوی تابع گذشت زمان و تغییرات اجتماع است. البته باید از جهاتی به کسانی که چنین دغدغه‌هایی دارند، حق داد؛ زیرا هر مقوله فرهنگی که به نام یک قوم هویت پیدا می‌کند، ممکن است حاصل کنش‌ها و واکنش‌هایی باشد که در طول سالها، سده‌ها و یا هزاره‌ها شکل گرفته باشد. معلوم است که بی‌توجهی به آن، فرهنگ‌دوستان را آزرده‌خاطر می‌سازد. برای مثال، اگر «مهمان‌نوازی» به عنوان یک هنجارِ مثبت فرهنگی بعد از سالها، شاید قرن‌ها و حتی هزاره‌ها جزئی از هویت فرهنگی بلوچان شده است، برای مردم نسل‌های قدیمی‌تر دشوار است که ببینند نسل‌های جدیدتر به آسانی این هنجار را کنار گذاشته و نسبت به آن بی‌تفاوت شده‌اند. آنها این هنجار را جزئی از «میراث معنوی» خود به حساب می‌آورند و تصور می‌کنند که با از دست دادن فرهنگ مهمان‌نوازی، چیزی از ذخیره فرهنگی آنها کاسته می‌شود. فرهنگ‌ها بنا بر اقتضائات پیرامونی خود هم تأثیرگذار و هم تأثیرپذیر هستند و این همان چیزی است که پویا بودن فرهنگ‌ها را توجیه می‌کند. بنابر همین ویژگی و در اثر متغیرهای مختلف، برای مدتی افراد یک نسل به صورت همزمان دارای هویت فرهنگی دو یا چندگانه می‌شوند. با گذشت زمان، یک گونه غالب می‌گردد و به عنوان فرهنگ غالب آن نسل تعریف می‌شود. اینجاست که بعضی از افراد نسل‌های همزمان، مثلاً بزرگسالان و جوانان، در مقابل تغییرات و تأثیر آنها واکنش نشان می‌دهند، به نحوی که تعدادی از آنها با تغییرات و تأثیر آنها همگرا می‌شوند و تعدادی دیگر راه واگرایی را در پیش می‌گیرند. اصولاً این جوانان هستند که همگرا می‌شوند و در مقابل بزرگسالان تا جایی که بتوانند در مقابل تغییرات مقاومت می‌کنند.

در جریان این کنش‌ها و واکنش‌ها، هر کسی هویت فردی و جمعی برای خود تعریف می‌کند. بنابراین برای هویت هم می‌توان ماهیتی پویا در نظر گرفت. در خصوص پویایی هویت، گیدنز می‌گوید: «هویت انسان در کنش با دیگران ایجاد می‌شود و در جریان زندگی پیوسته تغییر می‌کند. هیچ کس هویت ثابتی ندارد. هویت سیال و همواره در حال ایجاد شدن است» (ابراهیمی و بهنوئی گدنه، ۱۳۸۷: ۱۳۱-۱۳۲). به نقل از ایمان و کیدقان (۱۳۸۲). اینجاست که افراد یک نسل احساس می‌کنند که بین هویت آنها با هویت نسل دیگر فاصله افتاده است. با توجه به پیشرفت‌های همه‌جانبه فناوری در دنیای جدید و تحت تأثیر پدیده جهانی‌شدن، شتاب تغییرات هویتی به مراتب تندتر شده است و شکاف فرهنگی بین نسل‌ها در همه جهان و از جمله بلوچستان به وضوح دیده می‌شود. به دنبال رویداد پُرشتاب تغییر هویتی، دغدغه‌مندان فرهنگی به فکر بازاندیشی و ارزش‌سنجی در هویت فرهنگی اطرافیان خود می‌شوند. باید دانست که صرف احساس و ابراز شکاف فرهنگی بین نسل‌ها کافی نیست، بلکه مانند سایر پدیده‌ها و فرایندها در این زمینه نیز باید با برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پیش رفت.

به طور کلی در خصوص برخورد و تأثیر و تأثر فرهنگ‌ها، چندگانگی‌های فرهنگی، همگرایی یا واگرایی، هویت‌یابی و بازاندیشی فرهنگ‌های انسانی، مطالعات قابل توجهی انجام پذیرفته است. اما در خصوص فرهنگ بلوچستان و آنچه که تا حدی به صورت اختصاصی در راستای اهداف این مقاله باشد، می‌توان به آثار زیر اشاره کرد: حسین‌بر (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای در کتاب مجموعه مقالات موسوم به «گزارش تحلیل مسائل و آسیب‌های اجتماعی استان سیستان و بلوچستان»، به تحلیل مسائل و آسیب‌های اجتماعی استان سیستان و بلوچستان پرداخته که در آن به شش موضوع زیر بیشتر پرداخته شده است: اعتیاد و سوء مصرف مواد، بیکاری، چالش‌های تابعیت و هویت رسمی، طلاق، نابرابری‌های آموزشی و درگیری‌های طایفه‌ای. حسین‌بر و روستاخیز (۱۴۰۱)، تحلیلی کیفی از وضعیت فرهنگی و هنری استان سیستان و بلوچستان با تمرکز بر گسترش عدالت اجتماعی ارائه داده‌اند. کاروانی و غفاری‌نسب (۱۳۹۸)، کاوشی کیفی از ادراک دانشجویان بلوچ تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌های دولتی از بازنمایی هویت بلوچان در رسانه‌های جمعی به ثمر رسانده‌اند. مسعود کوثری و سیدحسن آذری (۱۳۹۴)، با اشاره به تنوع بالای فرهنگی ایران، الزامات سیاستگذاری صحیح و متناسب با تنوع فرهنگی ایران در باره شبکه‌های استانی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران را مورد بحث قرار داده‌اند. کاووس سیدامامی (۱۳۷۸) عملکرد سیمای جمهوری اسلامی ایران را در معرفی ظرفیت‌های فرهنگی متکثر کشور ایران را با استفاده از دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان قومی مستقر در تهران مورد بررسی قرار داده است. علی‌حسین حسین‌زاده و همکاران (۱۴۰۲)، تغییر سبک زندگی از نظر پوشاک و غذا را در فرایند توسعه شهری شهر ایزده به صورت مردم‌نگارانه مورد مطالعه قرار داده‌اند.

۳- روش پژوهش

با توجه به توضیحات بالا، ابتدا اطلاعات مقاله با استفاده از مشاهدات شخصی نگارنده از سطح جامعه در مناسبت‌های مختلف بیشتر در حوزه مرکزی بلوچستان ایران در شهرستان‌های ایرانشهر و بمپور گردآوری شده است. سپس با روشی تحلیلی-توصیفی و نتایج کیفی عوامل مهم در سرچشمه این شکاف فرهنگی شناخته شده و در نهایت راهکارهایی برای ترمیم آن پیشنهاد شده است. با توجه به توضیحات بالا، مقاله در پی پاسخ به دو پرسش زیر است: ۱- سرچشمه شکاف فرهنگی بین‌نسلی در بلوچستان چیست؟ ۲- چه راهکارهایی برای ترمیم این شکاف ممکن است؟

۴- تحلیل یافته‌ها

اگر باور کنیم که شکاف فرهنگی بین‌نسلی در بلوچستان روی داده است، باید بپذیریم که هیچ معلولی بدون علت یا عللی رخ نمی‌دهد. برای یافتن علت پدیده یادشده، بهتر است که آن را در بستر جهان امروزین جست‌وجو کرد. آذرنک بر این باور است که جهان روزگار ما از لحاظ اقتصادی، سیاسی، فناوری، فرهنگی و بسیاری از جنبه‌های دیگر در هم تنیده شده است و این متغیرها باعث تأثیرات متقابل می‌شوند. بنابراین فرهنگ بیش از هر زمانی دیگر در تاریخ جهان به پدیده پیچیده و کلاف درهم‌پیچیده‌ای تبدیل شده است که گشودن گره‌های آن به آسانی امکان‌پذیر نیست (آذرنک، ۱۴۰۱: ۱۷۲). توضیح فوق از جهان امروز، به ما این اجازه را نمی‌دهد که علت شکاف فرهنگی بین‌نسلی در بلوچستان را فقط در جغرافیای بلوچستان جست‌وجو کنیم. اکنون در دو بخش جداگانه به شکاف فرهنگی بین‌نسلی در بلوچستان، در گذشته و حال پرداخته می‌شود.

- نگاهی گذرا به شکاف فرهنگی بین‌نسلی در بلوچستان در زمان گذشته

از آنجا که پدیده‌های دنیای حاضر و از جمله پدیده‌های بلوچستان، بی‌ارتباط به پدیده‌های گذشته نیستند، لازم است نگاهی گذرا به شکاف فرهنگی بین‌نسلی در بلوچستان، در گذشته انداخته شود. با نگاهی به گذشته، می‌توان به آثاری از شکاف فرهنگی بین‌نسلی در بلوچستان دست یافت که در اینجا به دو مورد به اختصار اشاره می‌شود. از محتوای این دو مورد می‌توان دریافت که نسل‌های گذشته نیز دوران گذشته بلوچستان را از نظر فرهنگی بهتر از حال آن زمان تصور می‌کردند و از احوال حال خود شکوه داشتند. این دو مورد عبارتند از: ۱- بخشی از مقدمه یک شعر حماسی بلوچستان به نام «حماسه چاکر و گوهرام» که سابقه آن به حدود پانصد پیش می‌رسد، ۲- ابیاتی از شعر «مکران»، سروده عبدالله روانبد که سابقه آن به ۵۰ سال پیش برمی‌گردد. در حماسه «چاکر و گوهرام»، شاعر می‌گوید:

1-Waš atant ahdî dawr Balôčânî, 2- majles o dîwân at amîrânî, 3- nendag o pâdâyag molûkânî, 4- dombag o sarsênag gwarândânî, 5- gêšter pa tâlîyân amîrânî, 6- nôšetant warnâyân del o jânî, 7- Rend o Lâšârî kâmelên mîrân, 8- šarteš bastag gôn jâbaway tîrân, 9- Čakaray kôṭ o šahr delârâmên, 10- gon golâbânî šîšagân sârtên, 11- tangawên bačč o dotag at lâdên,

۱- روزگاران پیشین بلوچها زیبا بود، ۲- بزرگان اقوام با هم مجالست داشتند، ۳- نشست و برخاست آنها شاهانه بود، ۴- گوشت دُنبه و سرسینه قوچ‌ها، ۵- در سینی‌های بزرگ پیش بزرگان نهاده می‌شد، ۶- جوانان با جان و دل میل می‌کردند، ۷- سرداران مسلم دو قوم بزرگ رند و لاشار، ۸- بر سر تیر و کمان شرط می‌بستند، ۹- در کاخ زیبایی چاکر و سرزمین آمنش، ۱۰- رایحه گلاب در شیشه‌های خنک پراکنده بود، ۱۱- پسران و دختران زیبا در [ناز و نعمت بودند]، ... (یادگاری، ۱۳۸۶: صفحات ۴۲ و ۴۸).^۱

در واقع، موضوع حماسه به دوران وحشتناکی از ۲۵ جنگ، طی ۳۰ سال بین دو قوم بزرگ رند و لاشار در تاریخ بلوچستان اشاره دارد. می‌گویند در خلال این جنگ‌ها هزاران تن از بلوچان آماج مرگ شدند. به عبارتی، در آغاز حماسه، شاعر آه و افسوس خود را از تبدیل دوران خوش گذشته بلوچستان به دوران وحشتناک حال (= دوران جنگ‌های ۳۰ ساله رند و لاشار) بیان می‌دارد.

در شعر «مکران»، عبدالله روانبد می‌گوید:

1- Donyâ prêbâ pôstag, 2- mehr o wapâ mardân šotag, 3- lajj o hayâyâ bâl kotag, 4- watsyâdîyay karnâ jatag, 5- rešteg ča borzâ čottettag, 6-donyâyay nawbat kottettag, 7- bârên Balôč čôn pețțettag, (بندهای ۱۸۱-۱۸۷), ... 8- motrant mayârjallên molûk, 9- râjânî trantôsên sarôk, 10- raptant pa zêr e hâk o dîk, 11- mantant nazântkârên ganôk, 12- êrretka čammên kânsalônk, 13- par mâl e donyâyâ hodôk, 14- țagg o dagâbâz o polôk, 15- gassôk o derrôk warôk, 16- hamsâhegay tâmay barôk, 17- čô pâčenâ mast o janôk, 18- lâpay golâmant mesl e gôk, ... (۲۰۹-۲۱۹).

۱- فریب و مکر دنیا را فراگرفته است، ۲- ای مردان! مهر و وفایی [بین مردم] نمانده است، ۳- شرم و حیا از میان رفته است، ۴- [و بر اثر آن] روزگار خویشاوندی و صلۀ رحم سپری شده است، ۵- رشته از بالا پاره شده است (سرنوشت تو ای مکران^۲ از آسمان‌ها خراب است)، ۶- عمر دنیا تمام شده است (نشانه‌های آخر زمان و قیامت مشهود است)، ۷- چه شده است که قوم بلوچ [این گونه] توان و نیروی [گذشته] خود را از دست داده است؟ (۱۸۱-۱۸۷)، ... ۸- امیرانی که پشتیبان ستمدیدگان و پناهندگان بودند از دنیا رفتند و نشانی از آنها وجود ندارد، ۹- کسانی که مهتر قوم بودند و با رهبری خود بین اقوام و مردم صلح و آشتی به پا می‌کردند، ۱۰- به زیر خاک و سنگ رفتند (= نسل آنها منقرض شد)، ۱۱- دیوانگانی نادان و جاهل باقی ماندند (= جای آنها را گرفتند)، ۱۲- افراد کوتاه‌نظر و بیشرمی که مانند لاک‌پشت ترسو و در لاک خود فرورفته‌اند، ۱۳- و در به دست آوردن مال دنیوی حریص و آزمندند، ۱۴- مکار و خائن و غارتگر، ۱۵- [و مانند جانوران وحشی و حشرات موذی] گزنده و درنده و نیش‌زننده‌اند، ۱۶- افرادی که نسبت به همسایگان و هموعان خود تعرض و بی‌احترامی می‌کنند و آبروی آنها را می‌برند، ۱۷- مانند بز نر شاخ می‌زنند (= آزار می‌رسانند)، ۱۸- و مانند گاو بنده شکم هستند (بندهای ۲۰۹-۲۱۹) (جهان‌دیده، ۱۳۸۹: ۱۵۴-۱۷۶).^۳

ابیات به وضوح گویای آن است که از نظر شاعر، تمام ارزشهای فرهنگی گذشته بلوچستان توسط افراد نسل حاضر پایمال شده است. البته شاعر در ابیاتی که به دنبال می‌آید، مخاطب را به برگشت از راههای رفته توصیه می‌کند. در هر حال، بخش یادشده از ابیات شعر، نهایت دغدغه شاعر را از گسست فرهنگی بین نسل‌های بلوچستان به تصویر می‌کشد.

از طرف دیگر، این ابیات فضای دلچسبی از توانمندیها، خوشی‌ها و مراودات اجتماعی شیرین مردم بلوچ را به تصویر می‌کشد. به هر حال، مطالب بالا تصویری آرمانی از اوضاع بلوچستان در قالب اشعار دارای اغراق ارائه می‌دهد. هرچند که می‌دانیم در گذشته هم بلوچستان از نظر فرهنگی با مشکلاتی روبرو بوده، و به اصطلاح گل و بلبل نبوده است.

عوامل گذشته/تاریخی را می‌توان در فرایندی به نام «انتقال فرهنگی» مورد بررسی قرار داد (محمودزهی، ۱۴۰۰: ۱۴۳). طبق این فرایند، برای ایجاد توازن در رفتار انسانها از نسلی به نسل دیگر، لازم است میراث مادی و معنوی آنها به یک میزان و هماهنگ منتقل شود. شواهد نشان می‌دهد که در جامعه بلوچستان این دو، پا به پای یکدیگر منتقل نشده و کفه ترازو به نفع میراث مادی سنگین‌تر بوده است. میراث مادی عینی و ملموس‌تر بوده و نمود انتقال آن از نسلی به نسل دیگر مشهودتر بوده است. برعکس، فرهنگ به دلیل معنوی بودن، بیشتر جلوه‌ای ذهنی داشته و ارزش آن به عنوان یک میراث از نسلی به نسل بعد، برای همه به آسانی قابل درک نبوده است. به همین دلیل، به نظر می‌رسد همیشه ترازو به نفع میراث مادی میل کرده است.

می‌توان گفت تا حد زیادی شکاف فرهنگی ایجاد شده بین نسل‌ها در بلوچستان متوجه نسل‌های گذشته در خانواده، مدرسه و اجتماع^۴ است. زیرا آنان در «انتقال فرهنگی» نقش خود را به خوبی بازی نکرده‌اند. به طور کلی این شکاف بیشتر به دو دلیل زیر اتفاق افتاده است: ۱- انتقال فرهنگی را در برابر انتقال مادی کم‌ارزش انگاشته‌اند. ۲- به روشهای درست انتقال فرهنگی دسترسی لازم را نداشته‌اند.

در توضیح دلیل اول می‌توان گفت، بلوچان بخش بزرگی از وقت و توان خود را برای تأمین معاش و برای مال‌اندوزی جهت گذاشتن ارث مادی برای فرزندان و حتی فرزندان فرزندان صرف کرده‌اند. در واقع، نوعی وحشت از فقر مادی نسل‌های آینده همیشه در ذهن آنها بوده است. غالباً دیده شده است که حتی کسانی حاضر بوده‌اند خود را در تنگنای معیشتی قرار دهند و به عبارتی «خود را گرسنه نگه دارند» اما برای نسل‌های آینده خود مال‌اندوزی کنند. به نظر می‌آید آنها لذت انتقال مادیات را چشیده و به خوبی لمس کرده‌اند، اما به نظر نمی‌آید که به همان میزان لذت انتقال فرهنگی را نیز چشیده باشند و یا کسی به آنها چشانده باشد. با اطمینان می‌توان گفت که کمابیش همه افراد نسل‌های گذشته بلوچ برای کسب ثروت و برجای گذاشتن ارث برای آیندگان خود تلاش کرده‌اند، اما افراد کمی تنها بر اساس ذوق به فرهنگ،

هنر و آداب توجهی نشان داده‌اند. این نیز لازم است گفته شود که گاهی به حافظان و روایتگران فرهنگی به چشم حقارت می‌نگریسته‌اند و فعالیت‌هایی مانند ادبیات، هنر و صنعتگری را بی‌مایه تلقی می‌کرده‌اند.

در توضیح دلیل دوم، باید گفت روشهای انتقال فرهنگ به دلیل ماهیت معنوی و انتزاعی بودنش به سادگی انتقال مادی نیست و به اقدامات جدی‌تر و حساس‌تری مانند آموزش، تجربه، انگیزه و دلبستگی نیاز دارد که این امکان در دسترس همه بلوچان نبوده است. به نظر می‌آید تنها امکان آنها از طریق کلام شفاهی رودر بوده و امکان دیگری مانند مستندات مکتوب، هنرهای نمایشی، مستندات ثبت و ضبط محصولات فرهنگی در موزه‌ها و مانند آن را در اختیار نداشته‌اند. بنابراین تربیت شهروند فرهنگی کاری دشوار بوده است. دیگر اینکه تعداد فرزندان اغلب بیش از توان تربیتی خانواده‌ها بوده، و عملاً عنان کار از دست والدین رها شده است. تربیت مذهبی هم همه‌جانبه نبوده و مبلغان مذهبی به تعداد محدودی از جوانب فرهنگی که مرتبط با اخلاقیات، رستگاری از رنج دنیا، توجه به آزادی و آزادی، و رهایی از ظلم و زور و مادیات و امثال آن بوده است، توجه داشته‌اند. در این نوع تربیت، تلاش درخوری برای پیشبرد زبان، ادب، و هنر صورت نگرفته است.

– شکاف فرهنگی بین‌نسلی در بلوچستان در زمان حال

همان‌طور که در مقدمه گفته شد، فرهنگ هم مانند بسیاری از پدیده‌های جهان ماهیتی تغییرپذیر دارد و تابع متغییرات زمانی و مکانی و رفتارهای انسانی است. باستانی پاریزی می‌گوید: مثلث تاریخ را سه عامل «زمان، مکان، انسان» پابرجا داشته است (۱۳۷۷: ۵۴۶). بنابراین بهتر است علت بسیاری از تغییرات تاریخی پدیده‌ها زیر این سه عامل جست‌وجو شود. بر اثر این سه عامل مهم و عواملی دیگر، گاهی شتاب تغییرات شدیدتر و گاه کندتر است. مانند آنکه متغیر فناوری در قرون اخیر و به خصوص در قرن بیستم به این سوی، به تغییر فرهنگها شتاب چشمگیری بخشیده است. البته ممکن است در کوتاه مدت این تغییرات خود را به درستی آشکار ن سازند، اما زمانی که به حد کافی اثر تراکمی پیدا کنند، ماهیت واقعی خود را بهتر نشان می‌دهند. طبق اظهار ابوالقاسمی، از آنجا که فرهنگ ماهیتی پویا دارد، خواسته همه نسل‌ها را برآورده نمی‌سازد (۱۳۸۵: ۵). به همین دلیل، نسل‌های گذشته از زمان عقب می‌افتند و خواسته‌هایشان در هر زمان برآورده نمی‌شود و دغدغه‌مند شکاف بین نسل‌ها می‌شوند.

از آنجا که نگارنده خود بلوچی ۶۳ ساله هستم و همیشه در میان بلوچان زندگی و کار کرده‌ام و در بسیاری از رویدادهای روزمره مردم بلوچستان در کنارشان بوده‌ام، دریافته‌ام که غالباً دغدغه‌مندان امروزی شکاف فرهنگی بین نسل‌های بلوچستان دو قشر «کهنسالان» و «دوستداران فرهنگ بلوچستان» هستند. کهنسالان بیشتر گناه این کاستی را بر دوش جوانان نسل حاضر می‌اندازند و خود را از هرگونه تقصیر مبرا می‌دانند. فرهنگ‌دوستان تحصیلکرده سرعت بیش از حد تغییرات اجتماعی زمان را عامل این ناهنجاری می‌شناسند. به هر تقدیر، این دغدغه‌ای است که آنها دارند و حقیقتی است غیرقابل انکار.

بسیاری از این عوامل شکاف فرهنگی بین نسل‌ها در جوامع انسانی و به خصوص جامعه بلوچستان، به روند جهانی شدن (globalization) برمی‌گردد. آذرنک معتقد است که بر اثر این روند تماشای فرهنگی و اجتماعی میان مردم مختلف جهان به طریقی که تاریخ بشر از ابتدا تا کنون مانند آن را ندیده، افزایش یافته است (۱۴۰۱: ۱۶۹). وی می‌افزاید: این روند به کمک نیروهایی که آن را به پیش می‌راند، هم اکنون از راه‌ها و به گونه‌های مختلف در کار همگن و یکدست کردن سراسر جهان است. گرایش این روند به محو یا کمرنگ و کمرنگ‌تر کردن مرزها و تمایزهای فرهنگی است (همان: ۱۷۳). از طرف دیگر، در دنیای امروز مدرنیته و جهانی‌شدن به نحوی به یکدیگر درآمیخته‌اند که تا کنون تاریخ مانند آن را به یاد ندارد. جالب اینکه با این درآمیختگی بسیار محکم مدرنیته و جهانی شدن، دغدغه‌مندان فرهنگی بلوچستان انتظار دارند که مناسبات فرهنگی نسل‌های گذشته در بلوچستان همچنان بدون تغییر باقی بماند.

حسینی‌زاده (۱۳۹۸: ۲۰۷) هم تأثیر جهانی‌شدن بر فرهنگ را تأیید کرده و از قول رولاند رابرتسون می‌گوید: پیشتر شکافهای فرهنگی-مذهبی و ارزشی از موانع عمده توسعه نظام جهانی بودند که امروز این شکافها در حال پر شدن هستند و تمامی مسائل روزمره به صورت جهانی تعریف می‌شوند؛ مثلاً مسائل سیاسی- نظامی در قالب «نظم جهانی»، مسائل اقتصادی در قالب رکورد بین‌المللی، و مسائل مربوط به شهروند در قالب حقوق بشر تعریف می‌شوند. در کنار مسائل مذکور، در مورد جهانی‌شدن فرهنگ به صورت اختصاصی، حسینی‌زاده دیدگاه گیدنز را چنین مطرح می‌کند: «جهانی‌شدن فرهنگ» جنبه بنیادین جهانی‌شدن است و جهانی‌شدن خود یک فرایند اجتناب‌ناپذیر است که پیامد آن قابل پیش‌بینی نیست (همان: ۲۰۸). وی پس از جمع‌بندی نظریات صاحب‌نظرانی چند، به این نتیجه می‌رسد که امروز جهانی‌شدن به تمامی روابط اجتماعی موجود بر روی کره زمین مرتبط است و در چنین بافتی، هیچ رابطه خاصی یا مجموعه‌ای از روابط خاص، مثلاً یک فرهنگ خاص، نمی‌تواند به صورت مستقل و منزوی وجود داشته باشد و یا بتواند به حیات خود ادامه دهد. مطابق نظر حسینی‌زاده، به روشنی پیداست که اگر بلوچستان بخواهد با فرهنگ خاص خود ادامه دهد، چنین چیزی در دنیای امروز ممکن نیست.

البته می‌دانیم که در بسیاری از قسمت‌های دنیای غرب، اندیشه «پست‌مدرنیسم» از ضرب و زور مدرنیته و جهانی‌شدن کاسته است. اندیشه پست‌مدرن بر خلاف مدرنیته که امور بومی و سنت‌های محلی را بی‌ارزش تلقی کرده است، بر امور منطقه‌ای و بومی و بر رسمیت دادن به سنت‌های محلی تأکید دارد و شورشی در مقابل تفکرات جهان‌شمول و نظریه‌های کلان غرب مدرن به حساب می‌آید. این نیز لازم است گفته شود سرزمینی مانند بلوچستان که هنوز درگیر مدرنیته و جهانی‌شدن است، امید به رسیدن به پست‌مدرنیسم در آن به زودی احساس نمی‌شود.

آمیختگی فرهنگ با مدرنیته و جهانی‌شدن خود عوامل فرعی دیگری مانند «سلطه و هژمونی فرهنگی» را به دنبال دارد که آثار آن در بلوچستان امروز به خوبی پدیدار است. در اینجا به تأثیر این دو پدیده در فرهنگ مردم بلوچستان با رویکرد شکاف فرهنگی بین‌نسلی به اختصار پرداخته می‌شود.

سلطه فرهنگی به اجبار می‌آید و تابع شرایط جبر غالب زمان و مکان است. برای مثال، وقتی که پیشرفت فناوری سهمگین به شیوه ساده زندگی معمولی وارد می‌شود، جبراً شیوه زندگی معمولی را عوض می‌کند. مثال زیر به نقل از روح‌الامینی گویای همین واقعیت است. وی می‌گوید: دیگر بازرگان امروزی مانند بازرگان زمان سعدی گوگرد پارس را به چین و کاسه چینی را به روم و دیبای رومی را به هند و پولاد هندی را به حلب و آبنگینه حلبی را به یمن و برد یمانی را به پارس نمی‌برد زیرا به خوبی می‌داند که «قیمتی عظیم» ندارد (۱۳۹۴: ۱۵۴-۱۵۵). اگر به نمونه‌ای از سلطه فرهنگی در امثال بلوچی اشاره شود، می‌توان ضرب‌المثل زیر را به میان آورد: «bâra hamâ jôngên, lêdawa zîrant, kêr naent kêrônên kawânî». شتران بالغ و قوی از عهده حمل بارهای گران برمی‌آیند، حمل چنین بارهایی از عهده شتران نوجوان و ضعیف خارج است». این بدان معنی است که با وجود وسایل نقلیه موتوری، دیگر کسی مانند گذشته بار بر شتر نمی‌نهد، و خود به خود ضرب‌المثل فوق کاربرد خود را پس از مدتی از دست می‌دهد و از گنجینه ضرب‌المثل‌های بلوچی خارج می‌شود. چنین رویدادی بسیار طبیعی است زیرا با گذشت زمان شیوه زندگی تغییر کرده و بسیاری از مدل‌ها از زندگی بلوچان رخت بر بسته‌اند. بنابراین، در جامعه بلوچستان امروز نباید از یک جوان انتظار داشت که مثلاً «ماسک: نوعی فالگیری با برگهای نازک درخت خرما که گره‌های خاصی به آنها می‌زنند، بهلی: آغوز، سواسی تحیک: ریسمان‌های اصلی نوعی کفش محلی که با برگ درخت خرما بافته می‌شود» را به آسانی بشناسند. اکنون به ندرت کسی از مشک آب می‌خورد، سواس می‌پوشد، با سگ تازی به شکار می‌پردازد، کالا با کالا معاوضه می‌کند، و ...

در هژمونی فرهنگی، نیازها و علائق طبقه مسلط جامعه به عنوان نیازها، علائق و ارزش‌های کل جامعه پذیرفته می‌شوند.^۵ برای نمونه، در تاریخ معاصر ایران، روز پنج‌شنبه ۱۷ دی ماه ۱۳۱۴ تاریخ «کشف حجاب» در ایران بود. حجتی در باره این رویداد در شهر بروجرد می‌گوید: بسیاری باور داشتند که بروجرد با آداب و رسوم‌ترین شهر ایران است. در چنان شهر «کشف حجاب» به قول دولتی‌ها، «بی‌حجابی» و «سرپتی کردن» به قول مردم شهر، خود داستانی بسیار جالب و شگفت‌آور بود (۱۳۸۴: ۱۹۳). می‌دانیم که این اتفاق در زمان پادشاهی رضاشاه پهلوی در ایران روی داد و این تنها اتفاق نبود. اتفاقات دیگری مانند متحدالشکل کردن لباس اداری و رسمی، پوشیدن کلاه پهلوی و سربازی اجباری که طبقه حاکم می‌خواست ارزش کل جامعه تلقی می‌شد. نمونه امروزی هژمونی فرهنگی در بلوچستان برای تعیین میزان و نوع مهریه در هر ایل و طایفه به صورت متفاوت پدیدار است، زیرا در آن، ارزشی که فقط در ذهن سردار ایل یا طایفه جای دارد، ارزش مسلط است و نظر شخص زوجین و اطرافیان آنها چندان مهم نیست.

دو عامل سلطه فرهنگی و هژمونی فرهنگی در جای خود، باعث بازتولید فرهنگ می‌شوند و در اثر آنها ارزشهای نسل‌های جدید که بازآفریده می‌شوند با ارزش‌های نسل‌های گذشته حتماً متفاوت خواهند بود. مجموع این دو پدیده را روی هم «هجمه فرهنگی» می‌نامند. گاه میزان این هجمه فرهنگی به حدی زیاد است که افراد دو نسل شکافی را در بازتولید فرهنگی (Enculturation) بین خود احساس می‌کنند. در مورد برخورد فرهنگ و تمدنها بایکدیگر، مهرداد بهار می‌گوید: در برخورد فرهنگ‌ها و تمدن‌ها با یکدیگر، جدال و تلفیق دو روی یک سکه به شمار می‌آید. طرد یکدیگر و جذب یکدیگر در عین حال انجام می‌پذیرد. عناصری کنار گذاشته می‌شود، عناصری به وام گرفته می‌شود، تا در طی ایام، نوعی هماهنگی عمومی پدید آید (۱۳۹۰: ۲۵۱-۲۵۲).

تحلیل شکاف فرهنگی بین نسل‌ها در بلوچستان

به نظر می‌آید در بسیاری از بخش‌های جهان و به تبع آن در بلوچستان هم در قرون اخیر بسیاری از جوانب زندگی مانند آداب و رسوم، خوراک و پوشاک، مذهب، مصرف، مشغولیت، ارتباطات، و ... که ارتباط مستقیمی با فرهنگ بین‌نسلی دارند، به نحو قابل ملاحظه‌ای تغییر کرده‌اند. این تغییرات، چه در روستاها و چه در شهرها، از بلوچستان امروز یک جامعه فرهنگی متکثر پدید آورده است، آن‌چنان که شکاف فرهنگی بین نسل‌ها به خوبی احساس می‌شود. پیشرفت‌های سرسام‌آور حاصل از فناوریهای جدید، رسانه، سرمایه و مصرف‌گرایی، حمل و نقل، جمعیت، مناسبات شهری و اداری و ... باعث شده است که آه از نهاد نسل‌های گذشته برآید. آنها تصور می‌کنند که بسیاری از هنجارهای مثبت فرهنگی بلوچستان توسط نسل‌های جدید با هنجارهای منفی جایگزین شده‌اند.^۶ در اینجا به عنوان نمونه به هشت مورد از نگرانی‌های افراد دغدغه‌مند به شرح زیر اشاره می‌شود:

- نسل جدید از کمک به یکدیگر در قالب هنجارهای فرهنگی «hašar, paṭṭ, mayâr, bejjâr»: مشارکت، همبستگی، پناهنده‌پذیری، همکاری^۷ که از موارث ماندگار پیشینیان بلوچان هستند، خوداری می‌کنند. هر کسی به فکر خویش است، مال اندوزی می‌کند، فرهنگ تجددگرایانه و مصرفی را تقویت می‌کند و به فردگرایی به جای جمع‌گرایی گرایش دارد.
- توجه عاطفی به خویشاوندان، بیماران، همسایگان، مسافران، و ... افول کرده و نسل جدید به جای ایجاد ارتباط با خویشاوندان، بیماران، همسایگان، مسافران، و ...، وقت خود را با فضای مجازی و رسانه‌های دیگر پر می‌کنند.

• نسل جدید دانش زبانی درستی از زبان مادری خود ندارند و در جهت یادگیری آن تلاش نمی‌کنند. دایره واژگانشان در زبان مادری محدود است و بیشتر از واژگان قرضی استفاده می‌کنند. به عبارتی، زبان بلوچی را در خطر می‌بینند. البته این یکی از واقعیت‌های دنیای امروز است و دغدغه‌ای بیجا نیست. زیرا مدرسی درباره خطر زوال و مرگ گویشها و زبانها در کشور ایران چنین می‌گوید: گسترش رسانه‌ها و باسواد شدن شرایط و ابزارهای ویژه‌ای برای تحولات زبانی فراهم آورده است. برخی از زبانها از طریق این دو ابزار بسیار مؤثر، یعنی نظام آموزشی و رسانه‌های گروهی، بر گویشهای محلی و زبانهای اقلیت فشار فرهنگی و اجتماعی و سیاسی وارد می‌کنند و آنها را نخست به حاشیه می‌رانند، و در نهایت حذف می‌کنند (۱۳۸۴: ۱۸).

- نسل جدید تاریخ قومی خود را نمی‌دانند و به مباحث مربوط به قومیت و شجره‌شناسی پایبندی ندارند و اظهار بی‌علاقگی می‌کنند.
- نسل جدید بازیها و ورزش‌های قومی را فراموش کرده و به بازیها و ورزش‌های غیرقومی روی آورده‌اند.
- نسل جدید در شیوه‌های تهیه و مصرف خوراک و پوشاک متحول شده‌اند. غذاهای سرزمین‌های دیگر را تهیه و مصرف می‌کنند و به پوشاک و مد لباس‌های سرزمین‌های دیگر علاقه‌مند شده‌اند و ارزش خوراک و پوشاک خود را نمی‌دانند و آن را پاس نمی‌دارند.
- نسل جدید در فرهنگ نامگذاری فرزندان خود از نامهای پیشینیان استفاده نمی‌کنند و به قهرمانان قومی خود بی‌علاقه شده‌اند. آنها نامهای عجیب و غریب برای فرزندان خود انتخاب می‌کنند که با فرهنگ بلوچی نزدیکی ندارد.
- نسل جدید به شعر و ادبیات، حماسه‌ها و داستانها، فرهنگ و هنر عامه، موسیقی، اشعار و ترانه‌های محلی توجه ندارند و در جهت گسترش آنها تلاش نمی‌کنند.

با آنکه مؤلفه‌های مذکور تا حدی بیانگر شکاف فرهنگی بین نسل‌های جدید با نسل‌های گذشته است، اما نمی‌توان خط تمایز کاملاً مشخص و آشکاری را بین نسل‌ها در این نوع مؤلفه‌ها ترسیم نمود. برای مثال، درست است که نسل جدید ممکن است به بعضی مؤلفه‌های قومی پایبند نباشد ولی هویت قومی و تعلق به آن را به سادگی رها نمی‌کند. آنچه مهم است حس هویت‌یابی با گروه خودی (قوم بلوچ) است، نه پایبندی به هرآنچه که متعلق به گذشته است. این نیز قابل ذکر است که اگرچه نسل‌های جدید در موسیقی، هنر، نامگذاری فرزندان، شیوه‌های مصرف و و امثال آن، ممکن است تا حدودی از فرهنگ قومی-محلی فاصله گرفته باشند و یا به فرهنگ مسلط یا فرهنگ سایر گروه‌های قومی مشابهت یابند شوند، اما در موقعیت‌های گوناگون ممکن است به طور انتخابی با تأکید و برجسته‌سازی ویژگی‌های فرهنگی کوچک به عنوان «نمادها و نشانه‌های تفاوت»، خود را متمایز سازند. در تکمیل مباحث فوق، می‌توان به عواملی مانند موقعیت جغرافیایی بلوچستان، شکاف قومی و مذهبی ساکنان بلوچستان با همسایگان، و بازنمایی منفی رسانه‌ای-آن گونه که در بعضی فیلم‌های داخلی دیده می‌شود، نیز اشاره کرد. برای آگاهی از شکاف قومی و مذهبی ساکنان بلوچستان با همسایگان، و بازنمایی منفی رسانه‌ای، به ترتیب دو منبع زیر را ببینید: حسین‌بر و روستاخیز (۱۴۰۱)، کاروانی و غفاری‌نسب (۱۳۹۸).

اگر با دیدی واقع‌گرایانه به موضوع نگاه شود، نیازی به نگرانی نیست چون هر نسل متعلق به زمان خود است و از آن‌جا که در ذات انسان کمال‌گرایی هست، افراد یک نسل حتماً با افراد نسل‌های گذشته تفاوت فرهنگی پیدا می‌کنند. در عین حال، به همان میزان دیدگاه‌های فرهنگی نسل‌های گذشته برای نسل‌های آینده کهنه جلوه می‌کنند. این نیز مسلم است که سرعت رشد فناوری در قرون اخیر بسیاری از معادلات فرهنگی جهانی را به هم ریخته است. رسانه‌های دیداری و شنیداری که به آسانی در اختیار همگان قرار گرفته‌اند، معیارهای فرهنگی اقوام را به چالش کشیده و محصولات بیشتری از تمام جهان در اختیار همگان گذاشته‌اند. به ویژه، امروزه که شبکه‌های اجتماعی هم به صحنه آمده‌اند و قابلیت به اشتراک گذاشتن اندیشه‌های فرهنگی گوناگون را دارند، به ایجاد چالشهای بیشتر منجر شده‌اند. بیشتر که ارتباطات و اطلاع‌رسانی از طریق جراید و ابزارهایی مانند رادیو و تلویزیون صورت می‌گرفت، اعتقاد بر آن بود که دنیا یک دهکده کوچک شده است. با اختراع اینترنت و ارتباطات اینترنتی از طریق رایانه‌ها، گفته می‌شد که هر خانه‌ای خود جهان است و امروز می‌گویند که هر مثنی جهان است زیرا دستگاه تلفن همراه در مثنی جای می‌گیرد و با آن تمام دنیا را می‌توان در مثنی گرفت. آذرنگ (۱۴۰۱: ۱۷۳) معتقد است که در فرایند جهانی شدن، گویی جهان یک واحد یکپارچه شده است که در آن هیچ جزئی نمی‌تواند مستقل از اجزای دیگر باشد و هیچ فرهنگی در دنیای جهانی‌شده نمی‌تواند خود را از تأثیرها، چه فرهنگی و چه غیرفرهنگی، برکنار نگه دارد.

با توجه به سهولت ارتباطات جهانی، تصور بر آن است که فرهنگ‌های ملی و قومی توسط فرهنگ جهانی بلعیده و نابود می‌شوند. باید دانست که فرهنگ‌ها مانند سایر پدیده‌ها، کاملاً از بین نمی‌روند بلکه تابع شرایط مختلف از صورتی به صورتی دیگر در می‌آیند. بنابراین، عمده مشکل آنجاست که نتوان خود را با سرعت چنین تغییراتی وفق داد و آثار همین عدم پا به پا پیش‌رفتن، مخاطره‌آمیز است. این همان چیزی است که عملاً در بلوچستان امروز به خوبی احساس می‌شود. اگر روزی در بلوچستان بنا به مقتضیات روز، در قبال تضمین معاملات فقط یک «قول شفاهی»^۸ کفایت می‌کرد و همیشه بلوچان بر این هنجار نیک فرهنگی خود می‌بالیدند، آیا امروز هم با توجه به حجم وسیع معاملات و تغییر لحظه‌ای قیمت‌ها که تابع شرایط جهانی هستند، امکان تضمین معاملات از طریق یک «قول ساده شفاهی» امکانپذیر است؟ مسلم است که چنین نیست و مقوله «قول» باید بازشناسی شود و پا به پای مقوله جهانی‌شدن بازتعریف گردد.

– راهکارهای ترمیم شکاف فرهنگی بین‌نسلیها

حال که به شدت با واقعیت شکاف فرهنگی نسل‌ها در بلوچستان روبرو هستیم، چاره برای ترمیم این نقیصه چیست؟ ابتدا باید پذیرفت که جامعه امروز بلوچستان به سرعت در حال گذار از سنت به سوی مدرنیته است. مدرنیته نه تنها داد دغدغه‌مندان فرهنگی بلوچستان را درآورده، بلکه به قول مشکات، داد همه فرهنگ‌دوستان جهان را در آورده است. وی می‌گوید: در واقع وعده پروژه مدرنیته عبارت بود از اینکه قافله پرتکاپو و پرحشمت مدرن بر اساس عقلانیت خاص خود و بر مدار علم جدید و روشهای علمی بلاشک رو به سوی پیشرفت انسانی دارد و انسان را به سوی رهایی و آزادی و برابری و به آرمانشهر رستگاری و آرامش و امنیت خواهد برد؛ اما به رغم توفیق مدرنیته در مهیا کردن اسباب عیش و رفاه، و گسترش آزادیها و ترقی‌ها و تفوق‌های علمی و تکنیکی، در عین حال خرابیها و وحشتها و کابوسهای فراوانی را به ارمغان آورد (۱۳۹۸: ۸۹). از آنجا که نمی‌شود زمان را به عقب برگرداند و کاستی‌های شکاف فرهنگی بین نسل‌های گذشته بلوچستان را جبران کرد، باید برای جلوگیری از آسیب‌های مشابه در آینده و ترمیم شکافها، راهکارهایی جست. بعضی از این راهکارها عبارتند از:

- بازتعریف و روزآمد کردن فرهنگ با توجه به تغییرات زمانی و مکانی و رفتارهای انسانی جامعه، زیرا معیارها و هنجارهای فرهنگی هم باید با اوضاع زمانی و مکانی و رفتارهای انسانی انطباق داشته باشند. از این مقوله به نام «ارزش‌سنجی فرهنگی» تعبیر می‌شود. در ارزش‌سنجی فرهنگی، با توجه به ضروریات زمان و مکان و رفتار انسانها، جنبه‌های ارزشمند فرهنگ بازتعریف شده و روزآمد می‌شوند و جنبه‌های مضر، بازدارنده و آسیب‌رسان کنار گذاشته شده و کمرنگ و در نهایت محو می‌شوند. برای مثال اگر تا همین اواخر در بلوچستان رفتن دختران به مراکز آموزشی برای تحصیل علم ارزش ضدفرهنگی محسوب می‌شد، امروز این تفکر هیچ جایگاهی ندارد و کاملاً برعکس شده و تحصیل دختران یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر اجتماعی و یک ارزش فرهنگی محسوب می‌شود.
- خانواده، نهادهای اجتماعی و آموزشی باید ارزشهای فرهنگی را با علاقه و دلسوزی و رویکرد علمی به افراد نسل‌های کنونی آموزش دهند و نشان دهند که ارزشهای فرهنگی نه تنها کمتر از ارزشهای مادی نیستند، بلکه در مواردی حتی با اهمیت‌تر هم هستند. آنها باید لذت ارزشهای فرهنگی مانند زبان، ادبیات، هنر، هنجارهای قومی و ... را به فرزندان خود بچشانند. قابل ذکر است اگر خللی در انتقال فرهنگی هر نسل به نسل بعد رخ دهد، خانواده و تمام نهادهای اجتماعی و فرهنگی و آموزشی در آن کاستی سهیم‌اند. در صورت بروز کاستی‌ها، آنها عملاً نسل‌های بعد از خود را از میراث فرهنگی که حاصل سده‌ها و شاید هزاره‌هاست، محروم کرده و آنها را دچار سردرگمی فرهنگی و حتی «بی‌هویتی فرهنگی» می‌کنند.
- نهادهای متولی فرهنگی در بلوچستان بسیارند و گاه کارهای موازی انجام می‌دهند. لازم است نهادهای موازی حذف شوند و یک نهاد پاسخگو و کارآمد ایجاد شود. از طرفی، مسئولیت‌های مراکز فرهنگی غالباً از طریق سازمانهای مردم‌نهاد به افراد بومی آگاه و دلسوز سپرده شود تا آنها این وظیفه خطیر را بهتر انجام دهند. برای مثال، بسا دیده شده است که در سالهای اخیر در ادارات فرهنگی استان سیستان و بلوچستان مسئولیت به عهده افراد غیربومی با دانش غیرتخصصی فرهنگی بوده است. پر واضح است که ترمیم شکاف فرهنگی بین نسل‌ها در سرزمینی مانند بلوچستان از توان و عهده چنین افرادی خارج است. به تعبیر دیگر، خفته را خفته کی کند بیدار.
- آنهایی که دغدغه گسست فرهنگی بین نسل‌ها را دارند، خود باید با بازنمود میراث فرهنگی در قالب نامگذاری فرزندان، خواندن اشعار ادبی به زبان مادری (زبان بلوچی)، آموزش و تدوین زبان نوشتاری زبان مادری، توجه به خوراک و پوشاک بومی، برگزاری مراسم و نمایشگاههای فرهنگی، و ... سعی در جبران کاستی‌ها کنند. با این اقدامات، آنها می‌توانند الگویی برای دیگران باشند و به صورت مستقیم و غیرمستقیم به ترمیم شکاف فرهنگی بین نسل‌ها در بلوچستان کمک کنند.
- امروز بعضی از بهترین نهادها و ابزارهای انتقال فرهنگی مناسب، نهادهایی مانند مدارس، آموزشگاهها، دانشگاهها، و ابزارهایی مانند رسانه‌های رسمی و فضای مجازی هستند. لازم است موضوع انتقال فرهنگی در این نهادها و از طریق این ابزارها به درستی مدیریت شود.
- راه دیگر آن است که باید با نقشه راه در این مسیر گام نهاد و پیش رفت. نقشه راه باید بر اساس نظریات افراد متخصص که دانش فرهنگی دارند، تهیه شود. از طرف دیگر، در این فرایند باید از تجربیات افراد نسل‌های گذشته هم بهره برد و آرام آرام اصل انتقال فرهنگی را از نسل‌های حاضر به نسل‌های آینده جامعه عمل پوشانند. جاصل این رویکرد را می‌توان با تهیه محتوای فرهنگی به صورت مکتوبات و مستندات سمعی و بصری به زبان بومی، به صورت طبقه‌بندی شده نگهداری کرد تا افراد هر نسل متناسب با نیاز زمان، از آنها به درستی بهره‌برداری کنند.

۳- بحث و نتیجه‌گیری

فرهنگ چیزی معنوی، عمومی و اجتماعی است و به همین دلیل تابع جبر زمان، مکان و رفتار جمعی انسانهاست. فرهنگ چیزی نیست که در آن هر فرد بتواند به صورت خودمركز اظهار وجود کند و ادعا کند که فرهنگ خاص خود را دارد. فرهنگ شخص را از وحدت به سوی کثرت می‌برد؛ آن‌چنان‌که با وجود فرهنگهای قومی، منطقه‌ای و ملی، امروز جهان رو به سوی فرهنگ جهانی شدن دارد. تنبیری که امروز در جریان شکاف بین نسل‌ها در بلوچستان ایجاد شده است، فرهنگ بلوچستان را به هیچ طرفی که مثلاً بگوئیم عربی، اروپایی یا آفریقایی و ... است، نمی‌برد بلکه آن را به طرف همان فرهنگ جهانی شدن می‌برد که خیلی از جوامع دیگر هم در همین مسیر گام برمی‌دارند.

می‌دانیم که به دنبال مدرنیته، در دنیای امروز «جهانی‌شدن» شتاب گرفته و هیچ گریزی از آن نیست. فرهنگ بلوچی هم گریزی از جهانی شدن ندارد. بنابراین تحت تأثیر مدرنیته و جهانی شدن به عنوان دو عامل اصلی، و چند عامل فرعی دیگر مانند ضعف آموزش، نبودن مستندات مکتوب، تحقیر کردن حافظان فرهنگ و هنر، جریان شکاف فرهنگی بین نسل‌های بلوچستان چیزی تحمیلی و غیرهدایت‌شده است. این شکاف فرهنگی در بلوچستان امروز نه کاملاً همگرایی و نه کاملاً واگرایی فرهنگی، بلکه درآمیزی فرهنگی را ایجاد کرده است که با این حساب، شکاف فرهنگی در آن قابل ترمیم است.

در اثر تداوم شکاف فرهنگی، در نهایت گسست فرهنگی ایجاد می‌شود. در چنین بستری، شخص به سوی فردیت و خودخواهی میل می‌کند و منفعت فردی را بر منفعت جمعی ترجیح می‌دهد. در این بستر، شخص کم‌کم از لذت زندگی جمعی محروم شده و دچار دوگانگی ارزشی و تشدید از خود بیگانگی و بحران هویت می‌شود. می‌دانیم که ادامه چنین روندی برای شخص و جامعه «استحالة فرهنگی» به دنبال دارد. ساده‌ترین راهکار برای ترمیم شکاف فرهنگی بین نسل‌ها در بلوچستان و ممانعت از گسست فرهنگی بین نسل‌ها آن است که هر کس به سهم خود در جهت ترمیم این شکاف به کنشگری بپردازد، آن‌چنان که به اصطلاح صدایش شنیده شود. در این فرایند لازم است ضمن سود جستن از قابلیت‌های مثبت فرهنگی جوامع دیگر، ارزشهای فرهنگی خود را خردورزانه ارزش‌سنجی و به‌روز کرد. آنجا که نیاز به بازآفرینی است، باید در این راه گام برداشت و آنجا که نیاز به بازآفرینی نیست، باید ارزش‌ها را تقویت کرد. برای به سرانجام رساندن این فرایند، لازم است از ظرفیت‌های همه‌جانبه دنیای جدید با رویکردهای علمی بهره‌برداری با شتاب فرایند جهانی‌شدن، دیگر استفاده از روش‌های سنتی پاسخگو نیست.

در نهایت، هر چند که دغدغه افراد دغدغه‌مند مبنای علمی ندارد و به نحوی احساسی است، اما اگر این شکاف ترمیم نشود، به گسست منجر می‌شود و آنگاه باید همه چیز را از نو تجربه کرد. باید پذیرفت که افراد هر نسل فرزندان زمان خود هستند ولی باید کاری کرد که والدین از فرزندان خود خیلی فاصله فرهنگی نگیرند و با خاطری غمگین از فرزندان خود جدا نشوند و میراث فرهنگی خود را بر بادرفته تلقی نکنند.

^۱ در صورت و ترجمه شعر، اندکی تصحیح توسط نگارنده مقاله صورت گرفته است.

^۲ منظور شاعر از «مکران»، در اینجا بلوچستان و مردم آن است.

^۳ صورت و ترجمه شعر مطابق متن کتاب است. باید گفت ترجمه نسبتاً آزاد و گاهی به صورت تفسیری انجام شده است.

^۴ می‌دانیم که در جامعه بلوچستان تربیت فرهنگی بیشتر در حیطه این سه نهاد است: خانواده، آموزشگاههای دولتی و غیردولتی، اجتماع. والدین و وابستگان در خانواده، مدیران و آموزگاران در آموزشگاهها، و شهروندان جامعه از اقشار مختلف اجتماعی، همه در این ناهنجاری دخیل‌اند.

^۵ برای تعریف هژمونی فرهنگی، نک. (ابوالقاسمی، ۱۳۸۵: ۱۰۸)

^۶ اصولاً شرقی‌ها نمی‌پذیرند که نسل جدید همیشه مرفقی‌تر از نسل گذشته است. شاهرخ مسکوب و محمدعلی اسلامی ندوشن این تقابل را به تقابل پدریان و پسران تعبیر می‌کنند. در شاهنامه دعای رستم و سهراب هم نمونه همین تفکر است و در تاریخ بیهقی تقابل بین محمود و مسعود غزنوی هم نمود همین تفکر است.

^۷ برای توضیح بیشتر و مثال‌هایی از این هنجارها، نک. (محمودزهی، ۱۳۹۱: ۸۰-۸۳).

^۸ برای توضیح بیشتر و مثال‌هایی از «قول»، نک. (محمودزهی، ۱۳۹۱: ۱۴۹-۱۵۰).

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

نویسنده مقاله را به صورت تنها و مستقل نوشته است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- ابراهیمی، قربانعلی؛ بهنوئی گدنه، عباس (۱۳۸۷). بررسی جامعه‌شناختی گونه‌های هویتی در بین جوانان (مطالعه موردی بابلسر). *فصلنامه مطالعات ملی*، ۳۳ (۱)، ۱۲۷-۱۵۲.
- ابوالقاسمی، محمدجواد (۱۳۸۵). *شناخت فرهنگ*. تهران: انتشارات عرش‌پژوه.
- ایمان، محمدتقی؛ کیدقان، طاهره (۱۳۸۲). بررسی عوامل مؤثر بر هویت اجتماعی زنان. *فصلنامه علمی-پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء*، ۴۵، ۸۰-۱۰۶.
- آذرنگ، عبدالحسین (۱۴۰۱). در متن و حاشیه فرهنگ جهانی‌شدن. *بخارا*، ۱۵۱، ۱۶۸-۱۷۷.
- باستانی پاریزی، محمدابراهیم (۱۳۷۷). *فرمانفرمای عالم*. چاپ چهارم. تهران: انتشارات علمی.
- بهار، مهرداد (۱۳۹۰). *ادیان آسیایی*. چاپ نهم، تهران: چشمه.
- جهانپنده، عبدالغفور (۱۳۸۹). *شرح منظومه مکران*. تهران: کوله‌پشتی.
- حجتی، عبدالمجید (۱۳۸۴). *عبور از عهد پهلوی (در گریز از فرهنگ)*. چاپ سوم. جلد اول. تهران: سیمای فرهنگ.
- حسین‌بر، محمدعثمان (۱۳۹۶). تحلیل مسائل و آسیب‌های اجتماعی سیستان و بلوچستان، در: *مجموعه مقالات سلسله گزارش‌های سازمان امور اجتماعی کشور در مورد مسائل و آسیب‌های اجتماعی کشور*، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- حسین‌بر، محمدعثمان؛ روستاخیز بهروز (۱۴۰۱). تحلیل وضعیت فرهنگی استان سیستان و بلوچستان از دیدگاه کنشگران میدان فرهنگ. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۴ (۱۹)، ۱۰۱-۱۲۴.
- حسین‌زاده، علی حسین و همکاران (۱۴۰۲). مطالعه مردم‌نگارانه تغییرات سبک زندگی در فرایند توسعه شهری ایزه (بررسی موردی خوراک و پوشاک). *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۵ (۱)، ۷۳-۹۱.
- حسینی‌زاده، محمدعلی (۱۳۹۸). جهانی‌شدن. در: *فرهنگ واژه‌ها*، اثر عبدالرسول مشکات با همکاری جمعی از نویسندگان، تهران: سمت.
- روح‌الامینی، محمود (۱۳۹۴). *زمینه فرهنگ‌شناسی*. چاپ یازدهم. تهران: عطار.
- سیدامامی، کاووس (۱۳۸۷). ادراک گروه‌های قومی از تصاویر رسانه‌ای خود. *مجله تحقیقات فرهنگی ایران*، ۱ (۴)، ۷۸-۱۱۹.
- الفنباين، یوزف (۱۳۸۳). بلوچی، در: *راهنمای زبانهای ایرانی*، ویراسته رودیگر اشمیت. ترجمه فارسی زیر نظر حسن رضایی باغبیدی. تهران: ققنوس.
- کاروانی، عبدالطیف؛ غفاری نسب، اسفندیار (۱۳۹۸). کاوش کیفی ادراک دانشجویان بلوچ از بازنمایی هویت بلوچها در رسانه‌های جمعی. *مجله جهانی رسانه*، ۴ (۲)، ۱۳۱-۱۶۳.
- کوثری، مسعود؛ آذری، سیدحسن (۱۳۹۴). تنوع فرهنگی ایران و الزامات سیاست‌گذاری رسانه‌ای. *فصلنامه رسانه*، ۲۶ (۱)، ۵-۲۴.
- محمودزهی، موسی (۱۳۹۱). *آیین‌ها و باورها و فرهنگ مردم بلوچستان*. تهران: آبنوس.
- محمودزهی، موسی (۱۴۰۰). *آشنایی با زبان و ادبیات بلوچی*. ایرانشهر: دانشگاه ولایت.
- مدرس، یحیی (۱۳۸۴). گستره گویش‌شناسی نوین. *ویژه‌نامه گویش‌شناسی، نامه فرهنگستان*، ۲ (۱)، ۲-۲۲.
- مشکات، عبدالرسول (۱۳۹۸). *پست‌مدرنیسم: در فرهنگ واژه‌ها*، اثر عبدالرسول مشکات با همکاری جمعی از نویسندگان، سمت، تهران.
- نرسیسیانس، امیلیا (۱۳۸۷). *انسان، نشانه، فرهنگ*. تهران: افکار.
- یادگاری، عبدالحسین (۱۳۸۶). *حماسه‌های مردم بلوچ*. تهران: افکار.